

SVERIGES VÄG GENOM KRISEN

Av statsrådet GÖSTA BAGGE

DEN svenska riksdagen visar sig ju inte alltid från sin allra bästa sida i kamrarna där debatterna lätt få någonting skäligen överkligt och ofta ganska tråkigt över sig. Den svenska riksdagens styrka ligger i utskotten och utskottsarbetet. Den senaste riksdagssessionen var i det avseendet något enastående att intet utskottsarbete förekom och att riksdagens hela verksamhet var förlagd till kammardebatterna. Man kunde nog inför ett dylikt experiment fråga sig hur det skulle slå ut. En nytta har det i varje fall gjort, och det är att ha understrukt en funktion hos Sveriges riksdag, som kommit mer än skäligt i bakgrunden, nämligen att vara landets främsta forum för opinionsbildningen. Behandlingen av kammardebatterna i pressen och pressreferaten ger verkligen i regeln inte mycket utrymme för denna riksdagens uppgift.

Men den här gången har onekligen läget varit något annorlunda, och man frågar sig sålunda efter denna riksdagssession hur den allmänna opinionen i vårt land nu ställer sig till de viktiga frågor som regeringen där förelade riksdagen angående pris- och penningpolitiken, försörjningen och utrikespolitiken. Jag är emellertid rädd att om man skulle dra några konklusioner enbart ur dessa riksdagsdebatter, så fick man nog i mångt och mycket stå med denna fråga obesvarad. Men det finns ändå åtskilligt att hämta ur de långdragna debatterna.

Man fick sålunda ett ganska klart intryck av att den allmänna opinionen företer mycket lite bestämda och klara drag ifråga om uppfattningen av vårt ekonomiska läge och vår ekonomiska politik. Ja, man kan till och med undra om man här i landet i allmänhet har riktigt klart för sig vad saken i själva verket gäller. Det talas så mycket om »krav» och »offer» från olika samhällsgrupper, man orerar vidlyftigt om allehanda goda sederegler för ekonomiskt liv och leverne, men realiteterna har man svårt att få tag på. Man vänder sig gärna mot symtomen och mot vad var och en har erfarenhet av, nämligen prishöjningarna och varubristen, men man

bryr sig mycket lite om de verkliga orsakerna till dessa företeelser. När dylikt kommer på tal, då lyssnar man förstrött och skyndar sig att gå över till något mera påtagligt som spannmålspriser och äggreglering och fiskbrist för att inte tala om »dyrtiden». Det måste nog emellertid vidhållas att alla åtgärder som endast rikta sig mot symptomen men inte bryr sig om sjukdomens orsaker, få en tråkig bismak av kvaeksalveri, lika väl när det gäller samhällliga och sociala förhållanden som de individuella sjukdomsbekymren. Och liksom allt annat kvaeksalveri är nog också här dess skadligaste verkningar att dra uppmärksamheten ifrån orsakerna till sjukdomstillståndet och därför också från möjligheterna att åstadkomma verkliga botemedel. Kvaeksalveriet är ytterst populärt även i politiken; därför är det en makt, och en farlig makt, inte minst i ett demokratiskt samhälle, där det har alldeles särskilda förutsättningar att florera.

Den största sjukdomsfaran för svensk ekonomi är för närvarande inflationen. Man har talat mycket om inflationen men hitintills har man egentligen framförallt bemödat sig om att framhålla att vi inte har någon inflation i landet. Nu erkännes emellertid allmänt att fara föreligger för en sådan.

När det gäller att komma åt orsakerna och därmed också de verkliga botemedlen mot en inflation, är det säkert lämpligast att utan att inveckla sig i allehanda mer eller mindre subtila bortförklaringar gå direkt på det enkla faktum att en allmän höjning av priserna måste hänföras till spänningen mellan köpkraft och varutillgång. En sådan allmän prisstegring måste på något sätt bero på att folk fått mera pengar i händerna att kunna köpa för och att de använda dem för detta, annars skulle inte *alla* priser stiga. Och att alla priser måste fortsätta att stiga så länge en sådan ökning i köpkraften eller minskning i varutillgången fortgår är likaså uppenbart. Det är alltså till en sådan ökning som alla verkliga förklaringar och botemedel mot inflationen måste knyta sig, om man vill komma till grunden med saken. Men därmed är ingalunda sagt att inte frågan om köpkraftens utveckling kan bero på mångahanda olika ting. All erfarenhet visar emellertid att i tider av krig och krigsrustningar blir det de väldiga ökningarna i de offentliga utgifterna, förorsakade av produktionsomläggning, som blir den drivande faktorn ifråga om penningöverflödet och inflationen. Därför ha vi all anledning att vid kampen mot inflationen i främsta rummet rikta vår uppmärksamhet härpå. Men de stora budgetunderskott som uppkomma på

grund av denna utgiftsökning för det allmänna äro sällan den enda orsaken till inflationen utan samverka vanligen med andra från tid till annan växlande omständigheter. Bland dessa ha nog hitintills den fördyrade importen och ersättningsproduktionen varit den övervägande; i nuvarande läge är det otvivelaktigt bristen på arbetskraft och följderna härav som blivit den viktigaste samverkande faktorn. Men i båda fallen ligga de stora offentliga utgifterna bakom liksom de å sin sida påverkas, tidigare av import- och ersättningsvarornas fördyring och nu av arbets- och personalkostnadernas stegring. Skola vi nu säga, att eftersom de stora utgifterna för försvar och beredskap alltjämt måste bli ofrånkomliga och vi inte vilja genom att minska på de sociala utgifterna göra läget ännu svårare för människor med små inkomster, och budgetunderskotten främst på dessa grunder alltjämt måste fortsätta, så är det ingenting att göra åt saken utan svenska folket får ta sitt inflationsöde och finna sig i detta? Eller är det riktigt, som man tycks tro på annat håll, att det är möjligt att genom dekret från myndigheterna åstadkomma ett allmänt effektivt pristopp och på det sättet undvika inflationen samtidigt som budgetunderskotten få ha sin gilla gång? Eller finns det kanske några andra möjligheter och några andra åtgärder som kunna vara de riktiga att tillgripa i detta läge?

Låt oss här liksom i alla ting först och främst ta ledning och lärdom från erfarenheten. Vi behöva inte oroa oss för att vi endast skulle ha abstraktioner och svårförståeliga teorier att gå efter. I själva verket har denna tids händelser varit ett väldigt national-ekonomiskt laboratorium, där man rent erfarenhetsmässigt har kunnat utröna innebörden av viktiga ekonomiska problem. Låt oss se hur saken har utvecklats i det land, från vilket man i så mycket nu synes vilja ta föredömen i svensk ekonomisk politik, nämligen Tyskland. Det är desto mer givande som Tyskland erbjuder exempel både på den mest förhärjande inflation som modern tid skådat och på en under de senare åren konsekvent genomförd politik till skydd för stabiliteten hos prisnivå och penningvärde, samtidigt som det allmänna ekonomiska tillståndet liksom alltid under krigstider inneburit överhängande faror för en sådan inflation.

Den farligaste formen för inflation, den progressiva, den galopperande inflationen, hade vi det mest utpräglade exemplet på i Tyskland under åren 1919—1923. De höga allmänna kostnaderna under kriget hade föranlett den tyska statsledningen till att skaffa

pengar åt staten på alla möjliga upptänkliga sätt. Under kriget verkade maximiprisen och framförallt ett strängt genomfört ransoneringsystem därhän, att den av penningmängden uppblåsta efterfrågan väsentligen yttrade sig i prisstegringar inom smyg-handeln och ifråga om en del lyxvaror. Men när efter kriget den statliga regleringen, framförallt ransoneringen, upplöstes och allt flera varor frigåvos från kortsystemet, då bröt penningfloden igenom alla dammar och priserna började stiga på alla områden. Situationen förvärrades därefter yttermera genom betalningsförhållandena till utlandet. Härav kunna vi dra den slutsatsen att även om ransonerings- och priskontroll till en del kan under krigstiden hålla emot en prisöversvämning, så kan man ha kvar en dold inflation som gör sig gällande, när man en gång förr eller senare under fredliga förhållanden skall avskaffa kontrollsystemet.

Den galopperande inflationens krafter visade sig i Tyskland på sätt som alltid sker när det ökade behovet av köpkraft i pengar från det allmännas sida i sin ordning på grund av redan inträdda pris- och kostnadsstegringar för till alltjämt förnyad köpkraftsökning. Detta skedde den gången på två vägar. Först väckte den börjande prisstegringen hos arbetare och tjänstemän, i och för sig berättigade, anspråk på en motsvarande höjning av lönerna, anspråk som emellertid inte kunde uppfyllas ifråga om tillgången på varor. Man gav därigenom folket en skeninkomst mot vilken inga verkliga värden, inga varor, fanns i motsvarande grad och följden blev endast stegrade svårigheter och missnöje. Men genom lönehöjningarna drevos produktionskostnaderna och dessutom de offentliga personalkostnaderna i höjden. För att täcka dessa kostnader fick man så trycka nya sedlar som återigen stegrade den i pengar räknade köpkraften hos folket och åstadkom ökad efterfrågan på den minskade tillgången på varor, vilket måste driva priserna vidare uppåt i en spiral, tills dess att hela penningssystemet slutligen bröt samman, och man fick gå över till en ny penninghet och en brutal åtstrykning av de offentliga utgifterna. Vad denna galopperande inflation betydde ur social och samhällslig synpunkt har ofta skildrats och jag skall inte gå närmare in på detta nu. Det kanske kan vara nog att erinra därom att den inkomststegring som sålunda framdrevs av olika grupper innebar till sist att alla kastades i det gemensamma eländet och att de som mest ledo härav voro löntagare, pensionärer och sparare.

Den andra fasen av de tyska erfarenheterna gäller framförallt

verkningarna av den tyska upprustningen före och under det nuvarande kriget. Denna upprustning har inte kunnat ske utan en väldig utvidgning av kredit- och penningmedlen. Bringar man mera betalningsmedel i omlopp och sålunda åstadkommer en ökad efterfrågan på samma eller mindre mängd varor måste detta som tidigare framhållits medföra högre priser, högre kostnader, en inflation och till sist en svår kris som fallet var vid den föregående tyska inflationen. Nu frågar man sig: varför har då den väldiga ansvällningen av kredit- och betalningsmedlen i Tyskland denna gång inte fört med sig samma svåra följder som förra gången? Svaret behöver inte bli så särskilt invecklat, men icke desto mindre har man ofta missförstått saken och inte minst här i Sverige. För att undvika en inflation under sådana förhållanden, som rått i Tyskland, måste massornas köpkraft begränsas, och det är det som man har gjort i Tyskland. Man förbjöd en höjning av timlönerna, och vid början av kriget genomförde man ett allmänt lönestopp. Man har begränsat aktiebolagens utdelningar, man har infört mycket höga direkta och indirekta skatter, staten har genom sina finansieringsmetoder dragit tillbaka likvida medel från marknaden, och man har också på annat sätt kraftigt kontrollerat kapitalanvändningen. Härtill kommer att man har gjort allt för att uppehålla spararnas förtroende och att uppmuntra till frivilligt sparande. Genom alla dessa åtgärder har det lyckats tyskarna att åstadkomma en jättelik ökning av frivilligt och ofrivilligt sparande, och häri ligger framförallt nyckeln till den tyska penningpolitikens framgång. Det är otvivelaktigt att den övergång från civila till krigsutgifter, som måste sätta ner levnadsstandarden enligt principen kanoner *eller* smör, den har åstadkommits icke utan men genom ett väldigt ökat sparande. En annan mycket viktig del av den tyska penningpolitiken är att genom att lönerna ha hållits nere, så ha produktionskostnaderna föga stigit och på det viset har det varit möjligt att åstadkomma den jämvikt mellan kostnader och priser som är nödvändig för produktionen och därmed tillgången på varor. I det stora hela har den tyska folkushållningen arbetat under mycket vinstgivande betingelser, också om staten efteråt har tagit en väsentlig del av vinsten i form av beskattning.

Den tyska nationalekonomien har alltså sedan 1933 byggts på två faktorer, sparande och jämvikt mellan kostnader och priser.¹ Vad

¹ Jfr Per Jacobsson, Gold- und Währungsprobleme.

är detta annat än de gamla klassiska jämviktstvillkoren: att ett folkhushåll icke skall ge ut mera i pengar än som sparas och att balans måste på olika områden råda mellan kostnader och priser? Det intressanta med den tyska ekonomiska politiken är, att den lyckades åstadkomma dessa förutsättningar samtidigt som man gjorde den väldiga omläggning av produktion och konsumtion, som krigsförberedelserna och sedan kriget krävde.

Detta resultat har emellertid underbyggts med en rad djupgående ingripanden på olika områden, ingripanden som emellertid ligga i linje med den nationalsocialistiska samhällsuppfattningen. Man har inte bara stött sig på ett ytterligt strängt genomfört ransoneringssystem varigenom efterfrågan på varorna kunnat effektivt minskas, utan man har överhuvudtaget i prisbildningens ställe i största omfattning satt straffhot och polisövervakning. När det visade sig att till och med under sådana förhållanden det i Tyskland inte räckte med ett generellt löne- och prisstopp, utan företagens konkurrens om arbetskraften i olika former medförde kraftiga lönehöjningar långt över de fastställda lönerna, vilket återigen gjorde prisbestämmelserna omöjliga att genomföra, så förbjöd man arbetarna att utan tillstånd flytta från en arbetsplats till en annan, där de kunde få bättre betalt. Man införde också en kraftig bestraffning av alla företagare som på sådant sätt lockade till sig andras arbetare. Och till sist fann man att man måste dra den yttersta konsekvensen av tvångshushållet också beträffande arbetsmarknaden, där myndigheterna nu helt och hållet bestämmer över arbetskraftens förflyttning. Givetvis har man också haft god hjälp av krigsfångar och andra utländska arbetare som förts till Tyskland för att minska bristen på arbetskraft. Genom denna tvångsreglering av arbetsmarknaden har man kommit fram till själva botten på problemet. Här ser man den konsekventa utvecklingen av varje mera omfattande ingripande i prisbildningen på varor och på produktionsfaktorer, som ej motsvarar det verkliga marknadsläget. Det leder till nödvändigheten att låta myndigheterna fördela och bestämma över arbetskraft, kapital och råvaror.

Slutligen har man som förutsättning för hela detta system också genomfört en detaljerad reglering av hela utrikeshandeln samt handeln med utländska värdepapper och valutor ungefär på samma sätt som tidigare har skett i Sovjet-Ryssland. Uppenbarligen har man också haft nytta av att ställa de ockuperade länderna i större eller mindre grad i den tyska ekonomiens tjänst.

Allt detta måste man ha klart för sig, när det gäller att i andra

länder använda större eller mindre delar av det tyska systemet. Vill man helt genomföra detta, leder det i själva verket till samhällsförhållanden som motsvara den nationalsocialistiska inställningen men icke vår.

I andra länder har man i allt större utsträckning börjat följa de tyska metoderna men inte sällan endast delvis och därför oftast med tvivelaktigt resultat. Man har ansett att England skulle härutinnan utgöra ett undantag. Beträffande England, som efter en tidigare kraftig stegring i levnadskostnaderna under det senaste året haft att uppvisa en skäligen stabil levnadskostnadsindex men stigande löner måste man emellertid uppmärksamma att detta land har ett alldeles säreget läge. Det är inte bara så att Storbritannien haft tillförselvägarna över havet öppna och att dess varuförsörjning därför kunnat bli mycket rikare, utan det har också haft väldiga tillgodohavanden i utlandet, och när varorna och tillgodohavandena befinna sig i utlandet, är det uppenbart att deras uppköp inte behöver stegra priserna i det egna landet. Därtill kommer ju också att England fått en stor del av sin upprustning och sin råvaruimport genom den amerikanska låne- och uthyrningslagen som medför att det är amerikanerna som i stor utsträckning få stå för rusthållet. Man vet ju heller inte vad som ligger bakom konstruktionen av en manipulerad levnadskostnadsindex, sådan som den engelska, och vi ha dessutom inte sett slutet på den engelska prisutvecklingen. För närvarande synes man i England vara ganska bekymrad för denna. Hur som helst är det uppenbart att i sådana länder som Sverige där de nyssnämnda omständigheterna inte föreligga och som befinner sig i ett nästan fullständigt avspärrat läge, äro förhållandena ifråga om penningpolitikens förutsättningar så vitt skilda från de engelska, att en jämförelse är mycket lite fruktbringande.

Det är också tydligt att vi här i Sverige varken kunna eller vilja gå så långt som man har gjort i Tyskland ifråga om tvångshushållningens genomförande. Redan de politiska maktfaktorerna i vårt land tillåta inte detta, vår administration skulle säkerligen inte i dess nuvarande skick kunna lösa uppgifterna och framförallt gör hela vår samhällsinställning detta omöjligt, ens som ett övergående tillstånd under kriget.

Om vi sålunda för närvarande varken ha de tyska eller de engelska förutsättningarna för att kunna genomföra en stabilisering av penningvärde och prisnivå, vilka utsikter och metoder kunna vi då tänka oss för en effektiv kamp mot inflationen?

Ett allmänt prisstopp, d. v. s. ett allmänt system av tillfälligt tillkomna maximipriser, under det att penningöverflödet alltjämt fortfar faller onekligen under de invändningar mot kvacksalveri som tidigare gjorts. Icke minst är ett sådant prisstopp skadligt genom att i ett allvarligt läge rikta uppmärksamheten och ansträngningarna åt fel håll men också genom att riskera balansen mellan pris och kostnader på olika områden och därmed produktionen. Att stoppa priserna under det att man alltjämt sätter mera pengar i händerna på folk, som med dessa pengar vill köpa den mindre tillgången på varor, är en omöjlighet. I den mån som efterfrågan på vissa varor kan minska genom ransoneringen, komma pengarna och prisstegringarna i stället att koncentreras på de oransonerade områdena eller till sist på smyghandeln och svarta börsen. Inte ens om man är beredd att låta strafflagstiftningen i samma utsträckning som i Tyskland ersätta prisbildningens funktioner går detta att genomföra. Dessutom ha vi ingen administration för att kunna sköta övervakningen av ett sådant prisstopp. Därtill skulle bl. a. fordras en väldig kår av snusare, för att använda en term från spritförbudets tid i Finland. Men vad ett sådant prisstopp kan medföra, det är att hela systemet med regleringar och krislagstiftning o. s. v. bryter samman på grund av det allmänna förakt för lagarna som härigenom kan uppkomma. Endast om man kommer åt *orsakerna* till penningöverflödet kan prisstoppet komma som ett *resultat* härav. Då kan också en priskontroll inom rimliga gränser vara nyttig. I själva verket skulle man kunna säga, att priskontrollen kan skärpas i samma mån som penningöverflödet och de verkliga orsakerna till prisstegringen hejdas. Men i samma mån som man låter dessa kvarstå i samma mån måste man avstå från att skärpa priskontrollen. Man kan nämligen inte låta spänningen mellan priskontrollen och den naturliga prisutvecklingen bli alltför stark, då spricker hela systemet.

Det är överhuvudtaget av största vikt i nuvarande allvarliga läge att vi koncentrera våra krafter till det som är möjligt och till de avgörande faktorerna och inte sprider ut dem på alla möjliga experiment av mer eller mindre tvivelaktig beskaffenhet endast på grund av att sådana experiment förekommit i andra länder med kanske andra förutsättningar än vårt.

Jag har redan tidigare framhållit att den centrala inflationsfaktorn i alla krigstider varit och är den på grund av krigsförhållandena uppkomna väldiga ökningen i de offentliga utgifterna. Hos oss uppgå statens och kommunernas utgifter f. n. till samman-

lagt omkring 5,200 millioner kr., d. v. s. 40 % av nationalinkomsten. Underskottet på statens driftsbudget 1941/42 var 2,034 millioner kr. Redan dessa siffror visa att vi här ha att göra med en faktor av den storleksordningen att den i längden måste få ett avgörande inflytande.

Emot denna uppfattning av den offentliga utgiftsökningens dominerande betydelse för vår penningpolitik har gjorts gällande, att om vi ej haft de stora utgifterna för försvarsberedskap m. m. så skulle vi i nuvarande läge haft en så svår depression, att vi varit nödsakade att för sysselsättning av arbetskraften göra sådana investeringar, som skulle lett till samma rikliga penningtillgång under samma knappa varuförsörjning som nu.

Detta resonemang synes mig åtskilligt verklighetsfrämmande och kännetecknat av den depressionspsykos, varav den national-ekonomiska skola, som under senare år varit förhärskande inom den svenska ekonomiska politiken, varit lidande och som medfört att man till varje pris och under alla förhållanden måste se alla ekonomiska problem och åtgärder ur depressionssynpunkt. Men framförallt lider resonemanget av den brist på sinne för proportioner, för kvantiteternas betydelse i ekonomien, som också varit karakteristiskt för denna ekonomiska politik, inte minst under den verkliga depressionens tid. Om en sådan depression skulle inträffat — varom vi intet veta — hade det aldrig kunnat bli tal om en så väldig ökning av de offentliga utgifterna, som nu blivit nödvändig. Föreligger det några depressiva tendenser för närvarande på grund av regleringar, materialbrist, avsättningsmarknadernas avspärrning eller förskjutning o. s. v., så är det uppenbart att de icke blott *motvägas* utan även i hög grad *överbägas* av andra och framförallt av den *omfattning*, som den offentliga utgiftsökningen fått. Om man 1933/34 trodde — på hur goda grunder vill jag lämna därhän — att man skulle kunna häva depressionen med ett par hundratal millioner kronor, så borde man ha sinne för att ett årligt underskott på statsbudgeten av ett tio gånger större belopp får andra verkningar, vartill kommer att de depressiva elementen givetvis ej ha samma kraft som under den stora världsdepressionen i början av 30-talet. Den allmänna bristen på arbetskraft och förhållandena på arbetsmarknaden lämna för övrigt ett tillräckligt talande vittnesbörd om att utgiftstegringen icke åstadkommit endast en motvikt mot depressiva tendenser utan att det tvärtom råder en utpräglad brist på jämvikt inom näringslivet, där arbetskraft, maskiner och råvaror inte blott äro tagna helt i anspråk utan efter-

frågas långt utöver tillgången och där köpkraftstillskottet genom de stora offentliga utgifterna måste medföra ökad efterfrågan, ökad tendens till pris- och inkomststegringar, ökade inflationsrisker. De offentliga utgifternas och budgetunderskottens storlek kunna därför sannerligen icke genom det anförda resonemanget fränkännas sin betydelse och sin dominerande ställning i den nuvarande utvecklingen.

Däremot kan detta resonemang komma oss att uppmärksamma en annan brist på sinne för proportioner, när man som argument mot budgetunderskottens dominerande ställning i våra penningpolitiska problem framhållit omöjligheten att *helt* undvika sådana underskott utan att minska vår försvarsberedskap eller rasera våra sociala och kulturella institutioner. I så fall vore ju situationen hopplös, om man ej vill gå samma vägar som Tyskland. Men nu är det otvivelaktigt riktigt att en förmodligen avsevärd del av de utvidgningar, som orsakas av den offentliga utgiftsstegringen, på grunder som nyss angivits motverkas av begränsningar inom näringslivet på andra håll. Detta har också visat sig däri, att staten genom omplaceringar av företags och penninginstitutioners tillgodohavanden i de stora statslånen kunnat dra in så betydande belopp, vilka icke funnit användning inom näringslivet. Men om en väsentlig del av den av den offentliga utgiftsstegringen åstadkomna verksamheten och inkomstökningen motsvaras av inskränkningar på andra håll, bli försöken att genom minskade offentliga utgifter bekämpa inflationen någonting praktiskt och genomförbart. Då kan en sänkning av budgetbristen på ett par hundra millioner eller åtminstone motverkandet av ytterligare utgiftsstegringar komma att betyda något. Det är i själva verket här som i så många andra ekonomiska sammanhang de sista dropparna som komma bägaren att flöda över. Detta betyder att det finns all anledning att spara också på mindre utgifter, även om man inser att de stora utgifterna för beredskapen och för sociala ändamål äro ofrånkomliga. Det är sålunda otvivelaktigt möjligt att också på budgetvägen bekämpa penningöverflödets inverkan på prisutvecklingen. Man får alltså ej förbise de offentliga utgifternas dominerande betydelse för den nuvarande utvecklingen, lika litet som de praktiska möjligheterna att åstadkomma något på denna väg. Läget visar på många sätt att budgetbristen utövar ett så kraftigt tryck att det är farligt att förbise dess avgörande betydelse.

Men även om man erkänner att den stora budgetbristen är den

centrala faktorn ifråga om inflationsrisken, betyder detta naturligtvis ej att det inte är viktigt att komma åt andra med denna faktor samverkande omständigheter, särskilt sådana, som äro ägnade att underlätta eller möjliggöra de offentliga utgifternas inflatoriska verkningar.

Man har sålunda talat om möjligheten att på olika sätt kunna suga upp den genom de offentliga utgifterna ökade köpkraften, framförallt kanske genom en kraftig beskattning. Det är väl också det område varpå finansledningen i vårt land hittills har lagt ner den största energien. Vi få emellertid inte glömma att den direkta beskattningen hos oss, även i dess nuvarande omfattning, icke träffar mera än ungefär en tredjedel av nationalinkomsten. Man kan därför säga att den avgjort större delen av konsumenternas efterfrågan på varor icke påverkas av den direkta beskattningen. Ökningen i de direkta skatterna har huvudsakligen drabbat de högre inkomsttagarna men icke de bredare lager som representera en så stor del av köpkraften; ökningarna i den indirekta beskattningen har för dessa i stor utsträckning motverkats av rabatterna på livsmedel.

Det kan därför ifrågasättas om beskattningen haft en så betydelsefull inverkan ifråga om uppsugningen av konsumenternas köpkraft som man på sina håll velat göra gällande. I varje fall är det uppenbart att den direkta beskattningen i vårt land nu har nått en sådan omfattning att en ytterligare skärpning — om detta skulle vara tekniskt möjligt — icke medför vad man åsyftar, nämligen en minskning i det genom budgetbristen framkomna penningöverskottet. Vad beträffar de större inkomsterna skulle en ökad beskattning med all säkerhet medföra motsatsen, då den skulle föranleda skattedragarna att i större utsträckning leva på kredit och i varje fall att minska sitt hittillsvarande sparande. Och vad beträffar beskattningen av förmögenhetsinkomst skulle en yttermera skärpning i stor utsträckning innebära en konfiskation av förmögenheterna, vilken icke kan åstadkommas utan belastning av penning- och kapitalmarknaden. Allt detta skulle medföra icke en minskning utan en ökning i penningtillgången i landet. Vad återigen beträffar en sänkning av ortsavdragen, vilka äro en väsentlig anledning till att en så stor del av nationalinkomsten blir skattefri, så förefaller mig detta vara en åtgärd som man ej kan rekommendera, allra minst i tider som ändå i så hög grad försvåra levnadsförhållandena för de lägsta inkomsttagarna. Det är nämligen genom ortsavdragen man tar hänsyn till den skattskyldiges exi-

stensminimum och försörjningsbörda. De förslag om nya skatter som framkommit torde ej komma att ge så mycket. Jag kan sålunda inte se att man kan komma något avsevärt längre på skattevägen.

Vad beträffar de stora statliga lånen är det tvivel underkastat, om man därigenom lyckas åstadkomma något verkligt nysparande. Vad man åstadkommit är som tidigare sagts en omplacering av tillgodohavanden, som ur andra synpunkter ha sitt värde. Ifråga om uppmuntran av det frivilliga sparande, som under dessa förhållanden blivit så särskilt viktigt, kan man icke säga att mycket har blivit åtgjort. Man väntar alltjämt på den differentiering av låneformerna, som skulle motsvara förutsättningarna för en fortlöpande medverkan från olika kategorier av långivare. Främjandet av det frivilliga sparandet har varit en stående punkt i alla penningpolitiska program och uttalanden, men därvid har det blivit. Man får vara glad, om sparinstitutionernas oavslåtliga och kraftiga strävanden att öka ett kontinuerligt och varaktigt sparande från de enskilda — utanför de stora »folklånen» — åtminstone inte direkt motarbetas från våra myndigheters sida. Längre tycks man ej komma här i landet, när det gäller den frivilliga sparverksamheten.

Man kan väl också fråga sig om räntepolitiken varit klok beträffande uppmuntrandet av sparande, liksom det kan sättas i fråga om man inte också på räntevägen borde försöka hindra för stor kreditutvidgning.

Den i nuvarande läge viktigaste av dessa frågor är otvivelaktigt hur man skall kunna hindra inkomststegringarna. Erfarenheten visar ju också vikten av att strypa inflationen, innan den blir övermäktig, genom att hindra stegringar i penninginkomsterna. Detta gäller alla penninginkomster, men mest dominerande äro givetvis löneinkomsterna. Det är också här som nu inflationskrafterna främst sätta in genom den ökade efterfrågan och den stora bristen på arbetskraft, som genom företagens konkurrens åstadkommer en höjning av lönerna och därmed arbetskostnaderna. De sammanlagda arbetsförtjänsterna ha redan en kraftig tendens att stiga, mest kanske på grund av den ökade sysselsättningen, men också på grund av övertidsersättningar — som ju innebära ett pålägg på lönesatserna — i vissa fall ackordsförtjänsterna och på sina håll, såsom ifråga om den kvinnliga arbetskraften, torv- och skogsarbetet m. m. på grund av att knappheten direkt stegrat lönesatserna. En omständighet som i detta sammanhang är av vikt

är att arbetskraften i stor utsträckning blivit mindre inriktad på produktion av konsumtionsnyttigheter och att därför ökningen i förtjänsterna, även när den beror på ökad produktion, är ägnad att verka prisstegrande. Även oberoende av ramavtalets indexberäknade löner kunna sålunda lönehöjningar förekomma som en följd av nuvarande läge på arbetsmarknaden.

För att kunna åstadkomma ett lönestopp äro vi i vårt land givetvis främst hänvisade till organisationernas medverkan. Men dessutom blir det säkert nödvändigt att underbygga det resultat, vartill de kunna komma vid sina förhandlingar genom åtgärder beträffande arbetsmarknaden.

Både ur försörjningssynpunkt och ur penningpolitisk synpunkt är en av de mest betydelsefulla frågorna i vår nuvarande politik, hur man skall kunna åstadkomma en sådan reglering av arbetsmarknaden att myndigheterna få ett tillräckligt fast grepp om denna och att arbetskraften kommer att förflyttas till sådana områden där den bäst behövs utan att lönestegringar uppkomma. Att vi inte vill gå så långt i tvångshushållning som man har gått i Tyskland, är jag övertygad om, men i samma mån som vi reglera andra områden av näringslivet blir det nödvändigt att ge myndigheterna medel i händerna att kunna bemästra också dessa svårigheter. I viss mån äro vi inne på sådana vägar genom planerna på utsträckt tvångsarbetsförmedling och ett ytterligare ianspråktagande av tjänstepliktslagen. Jag skulle dock tro att det är nödvändigt att arbetsmarknadens problem angripas med större planmässighet och kraft än vad hittills har varit fallet, om vi skola kunna reda oss i nuvarande läge.

Det program som direktör Söderlund framlagt för inflationens bekämpande förefaller mig i det stora hela innebära goda riktlinjer för vad som bör göras, också om man kan ha olika meningar i enskildheter och lägga olika stor vikt på olika åtgärder. Redan det att vi nu fått ett sådant, länge efterlyst program är en god sak, ej minst därför att i dessa ting det psykologiska spelar en så stor roll. Vad folk tror är icke utan betydelse, och likaså är samordnandet av målen för olika organisationers och institutioners ansträngningar mycket viktigt.

Det behövs en hård hand för att verkligen kunna genomföra detta. Men detta betyder ej att programmet får vara stelt och genomföras utan hänsyn till praktikens och verklighetens krav. Penningpolitiken är på det intimaste sammanhängande med finanspolitik, produktion och försörjning samt inte minst med

allmänna och viktiga samhällsproblem, som inte kunna förbises, när det gäller att bedöma de penningpolitiska åtgärdernas verkningar.

Här stå vi inför mycket svåra avvägningsfrågor.

Vi måste söka hålla nere levnadskostnaderna, men vår livsmedels- och bränsleförsörjning måste även vidmakthållas. Vi vilja ej höja kostnaderna för varudistributionen, men vi måste också se till att handelns idkare ej få arbeta under ohållbara villkor, något som skulle få vittgående även sociala konsekvenser. Byggnadsverksamheten belastar i hög grad vårt penningvärde, men vi vilja ändå ej råka ut för något nytt bostadselände. Marginalen mellan pris och kostnader får inte på något viktigt område bli så ringa eller bytas i förlust, att produktionen äventyras. Importpriserna kunna alltjämt stiga och ersättningsproduktionen bli fördyrad. Försvarsberedskapen kan behöva ånyo förstärkas och dra med sig ännu större kostnader. Med andra ord: ett penningpolitiskt program måste ta hänsyn till levande livets alla skiftande omständigheter. Det måste därför vara elastiskt och inte stelt. Det måste ständigt möta alla de förändringar i samhälls- och näringslivet som alltjämt inträffa och som inverka på sättet för dess genomförande.

* * *

Sammanställer man erfarenheterna från utlandet med vårt eget läge kan man säga att krigstidens tryck på ekonomien kräver att man måste söka återställa den balans mellan folkhushållets utgifter och sparande, mellan priser och kostnader, som produktions omläggning och de därav orsakade stegringarna i de offentliga utgifterna rubbat. Eljest ta dessa rubbningar sig uttryck i en inflation, som betyder att läget blivit ohållbart.

Den brist på balans inom folkhushållet, som orsakar inflationen, kan som Tysklands exempel visar återställas genom en långt gående tvångshushållning, åtföljd av en detaljerad kontroll över hela näringslivet och ett tvång som till sist konsekvent leder ända till botten, till att myndigheterna helt bestämma också över produktionsfaktorernas, bl. a. arbetskraftens användning, för att på det sättet undvika en prisuppdrivande konkurrens.

Här i landet vilja vi inte gå den vägen. Här ha vi en annan utväg, en samhällstillgång, som kan tillgripas i samma syfte, nämligen medborgarnas frivilliga samarbete och självdisciplin,

icke minst i och mellan de organisationer, som under dessa svåra tider visat sig vara en styrka för det svenska samhället. Men då måste inte bara organisationerna och deras representanter utan alla hjälpa till, inte minst genom att lojalt ställa sig gällande bestämmelser och lagar till efterrättelse samt inte påyrka eller vidtaga åtgärder som kunna yttermera tynga de offentliga finanserna. Vi måste också ha klart för oss att ju kraftigare pressen från de offentliga utgifterna och budgetunderskotten och med dessa samverkande krafter blir, desto längre kunna vi bli nödsakade att gå fram på tvångsregleringarnas väg för att söka återvinna balansen. Det gäller därför att se till att pressen från de offentliga utgifterna ej blir för kraftig. Trettioalets slöserianda i stat och kommun måste utrotas.

Det frivilliga samarbetet måste även hos oss stödjas och kompletteras genom åtgärder från det allmännas sida. Ju kraftigare trycket blir från budgetbristen desto mera måste vi gå tvångsvägen. Låt oss undvika detta så mycket som möjligt och visa att det svenska samhället har sin egen styrka också när det gäller ekonomiska ting.

Vid sidan av strävandena efter prisstopp och lönestopp måste vi sätta utgiftsstoppet. Inse vi inte detta, och blir det inte möjligt att i tillräcklig utsträckning få genomfört samarbete i dessa frågor mellan olika grupper och individer, då blir inflationsrisken överhängande.

Det är riktigt, som det sades i riksdagsdebatten, att utan självbehärskning och uppoffringar från olika grupper och individer komma vi alla att råka i gemensamma svårigheter, av största räckvidd både för oss och för vårt land.